

INTELECTUALI TRANSILVĂNENI ÎN MIȘCAREA NAȚIONALĂ DIN DOBROGEA PENTRU REUNIREA EI CU ROMÂNIA

Istoria noastră ne propune o problemă relativ paradoxală, anume faptul că, mai ales în perioada modernă, există un spațiu românesc de "roire" național-culturală din afara teritoriilor organizate în stat românesc. Ne referim la "Tribalia" prin care unii înțeleg teritoriile locuite de aromâni la sudul Dunării de unde au "roït" oameni de extraordinară cultură, cei mai mulți dintre ei formați pe teritoriul României și care s-au afirmat în spațiul cultural românesc național, mai ales din a doua jumătate a secolului XIX.

Al doilea spațiu, și mult mai important, este Transilvania, care a furnizat tot timpul celorlalte spații românești, înainte de toate, oameni de cultură pătrunși de un profund sentiment național.

Ca o introducere la subiectul pe care-l vom trata ne gândim de pildă la "învățătorii" românilor din Muntenia și Moldova: Gheorghe Lazăr colaborator al lui Tudor Vladimirescu, Aaron Florian - profesor la școala din Golești și autor de manuale, Ion Maiorescu - profesor la Craiova, Eftimie Murgu - profesorul lui Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuțiu - rector al Universității din Iași și încă mulți alții.

O recent apărută carte a lui Onisifor Ghibu¹ ne introduce într-un domeniu ce scăpase până acum, în mare parte, istoriografiei românești, anume contribuția esențială la introducerea și dezvoltarea învățământului românesc și alfabetului latin în Basarabia din anii 1917-1918.

În acest context ne interesează contribuția unor intelectuali transilvăneni la promovarea culturii românești în Dobrogea până la 1878 și la afirmarea unor mișcări naționale care se racordau marilor evenimente politice ale românilor de până la 1878, astfel încât reunirea din acel an să fie de fapt mai mult o chestiune de formă și de recunoaștere internațională.

Este evident că Ion Ionescu de la Brad avea dreptate atunci când numea Dobrogea o "Dacie în miniatură" în sensul că românimea de aici se constituia din toate elementele etnice românești, din toate teritoriile românești și în primul sau al doilea rând din Transilvania², iar Constantin C. Giurescu numea și el acest teritoriu, un spațiu de "etnogeneză românească" referindu-se în primul rând la momentul afirmării naționale³.

Problema unei colonizări transilvănene în Dobrogea a făcut subiectul unor lucrări de mare valoare științifică⁴. În privința venirii mocanilor, părerile lui Ștefan Meteș care-i vede venind mai târziu sunt combătute de lucrarea lui Tudor Mateescu înainte de toate. Așadar, secolul al XVIII-lea este profund implicat în acest proces.

Și Mihail Kogălniceanu la 1878⁵ și Mihai Eminescu⁶ în articolele sale în *Timpul* rețin puternica contribuție a transilvănenilor la viața națiunii române din Dobrogea.

Este evident, desigur, că există totodată și o contribuție a românilor dobrogeni la sprijinirea mișcării naționale din Transilvania din 1878 până la Marea Unire din 1918⁷.

Concluzionând la această primă parte a comunicării noastre, spunem că românii din Transilvania

¹ O. Ghibu, *Pe baricadele vieții, În Basarabia revoluționară (1917-1918), Amintiri*, Chișinău, 1992.

² V. Slăvescu, *Corespondența dintre Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica - 1846-1847*, 1943, p.71: "Fiecare sat al Dobrogei prezintă aspectul unei Dacii în miniatură", reprezentând dovada unei uniuni în miniatură a tuturor românilor aparținând altor provincii (după Gh. Platon, *Geneza revoluției române de la 1848*, Iași, 1980, p.103).

³ Const. C. Giurescu, *Știri noi despre străromânii din Dobrogea*, în *Tomis*, nr.12, 1967.

⁴ T. Mateescu, *Păstoritul mocanilor în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, Buc., 1986; C. Constantinescu Mircești, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în secolele XVIII-XIX*, Buc., 1976; Șt. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania sec. XVIII-XX*, Buc., 1977.

⁵ M. Kogălniceanu, *Opere IV. Oratorie II. 1864- 1878. Partea IV/1874-1878* (Ediție îngrijită de Georgeta Penelea), Buc., 1978, p.621.

⁶ M. Eminescu, *Opere*, vol. X, Buc., 1989; *Opere*, vol. II, ediție îngrijită de prof. Ion Crețu, Buc., 1838-1839, articolele publicate în *Timpul* între 4 august-21 octombrie 1878.

⁷ Gh. Dumitrașcu, S. Lascu, *Românii între Dunăre și Mare solidari - cu dezideratul înfăptuirii unității naționale a tuturor românilor în Revista muzeelor și monumentelor. Muzeu, XX*, nr.10, 1983, p.37-42; Gh. Dumitrașcu, S. Lascu, *Mărturii de epocă privind solidaritatea românilor în mișcarea de unitate națională*, în *Revista de istorie*, 41, nr.10, 1988, p.943-959.

și celelalte teritorii de sub stăpânirea habsburgilor s-au afirmat în toate domeniile vieții dobrogene: creșterea vitelor, agricultură, comerț, "industrie", construcții etc.

În problema legăturilor de cultură ne permitem să ne oprim asupra contribuțiilor intelectualilor transilvăneni în Dobrogea.

Pentru sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului XIX considerăm că termenul de "intelectual" trebuie lărgit în sensul că înțelegem prin intelectuali până la 1878 călugări-învățători, preoți, "dascăli", învățători, profesori de formație, cântăreți bisericești, funcționari, copişti-logofeți și chiar pe acei ciobani transilvăneni cu știință de carte care realizează un fel de școli itinerante, ieftine, la nivelul unor mici comunități dobrogene⁸.

Istoriografia română nu duce lipsă de lucrări ce privesc rolul intelectualității dobrogene în afirmarea culturii și naționalității române de aici și în unirea ei cu Țara. Din acest punct de vedere se poate stabili chiar o paralelă cu situația din Transilvania și din alte teritorii românești stăpânite de străini⁹. Mai concret am spune că intelectualii au constituit statul major al românilor dintr-un teritoriu sau altul, așa cum subliniază și un cercetător american, Keith Hitchins, bun cunoscător al problemei Transilvaniei¹⁰, precum și lucrările bulgărești, mai puțin naționaliste, dintre care o subliniem pe aceea a lui Veselin Traikov¹¹.

Lucrările pe care le-am consultat și statisticile au marea lacună de a indica în prea puține cazuri proveniența intelectualilor la care ne referim. De aceea avem convingerea că numărul intelectualilor transilvăneni este mult mai mare decât acela expres stipulat¹².

Un alt domeniu deosebit de important în care se vor afirma intelectualii transilvăneni îl constituie **biserica**.

Prima problemă privește puternica circulație a cărții românești din Transilvania în Dobrogea. Reținem de exemplu o carte a evangheliilor editată la Sibiu în 1859, un *Penticostar* editat tot acolo în 1841, *Octoiul de la Buda* din 1811, *Noul testament de la Bălgrad* din 1648, un *Molitvenic de la Blaj* din 1857, o *Evanghelie*, un *Penticostar*, o *Liturghie* tot de la Blaj din secolul XVIII, *Gramatica românească de la Sibiu* a lui Radu Tempea din 1797¹³, precum și multe altele despre care trebuie să spunem că reprezintă ceea ce s-a mai păstrat după furtunile incendiare care au lovit Dobrogea în ultimii 200 de ani. După apariția cărții lui Constantin Cioroiu și Aurel Mocanu la care ne-am referit, se semnalează și alte lucrări transilvănene dinainte de 1877, descoperite de curând în Dobrogea¹⁴. Trebuie să menționăm că a existat un adevărat comerț, că au existat negustori transilvăneni pe care-i găsim corect înregistrați după instituirea din 1831 a carantinei pe Dunăre și de când avem documente de la vămi. Amintim că înainte de 1877 s-au adus în Transilvania obiecte de cult. Nu numai negustorii, dar și ciobanii transilvăneni înșiși aduceau în traistele lor cărți de toate felurile din Transilvania¹⁵.

Oamenii bisericii veniți din Transilvania sunt foarte numeroși. Prea puține pagini din *Istoria bisericii ortodoxe române* sunt dedicate bisericilor din Dobrogea și cu atât mai puțin sublinierii elementului transilvănean¹⁶.

Reținem în primul rând înființarea mănăstirii Cocoșu care are în frunte pe arhimandritul Visarion,

⁸ Gh. Dumitrașcu, *Intelectuali români din Dobrogea înainte de 1878. Studiu statistic*, în *Pontica*, 18, 1985, p.260-261.

⁹ Gh. Dumitrașcu, *Rolul intelectualității române din Dobrogea în reunirea acestei străvechi provincii autohtone cu patria mamă (1878)*, în *Crisia*, 10, 1980, p.155-163; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Buc., 1979, p.253-261; Ion Bitoleanu, Gheorghe Dumitrașcu, *Românii din Dobrogea și manifestări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne*, în *Revista de istorie*, 29, nr.6, 1976, p.865-887.

¹⁰ Keith Hitchins, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Cluj, 1972.

¹¹ Veselin Traikov, *Curenți ideologice și programe ale mișcărilor de eliberare din Balcani până în anul 1878*, Buc., 1986.

¹² Gh. Dumitrașcu, *Intelectualitatea românească din Dobrogea...*, p.259-276; *Noi contribuții la problema intelectualității românești din Dobrogea înainte de 1878. Studiu statistic*, în *Pontica*, p.20, 1987, p.359-363.

¹³ C-tin Cioroiu, A. Mocanu, *Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877*, Biblioteca județeană Constanța, 1978, p.31 și urm.

¹⁴ Z. Covacef, *Însemnări pe vechi cărți românești aflate în patrimoniul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, 1980, p.91-99.

¹⁵ T. Mateescu, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, Buc., 1979.

¹⁶ Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. II, Buc., 1981, p.492-499; amintim și lucrarea lui: T. Mateescu, *Un preot transilvănean în Dobrogea înainte de 1877*, I. Verzea, în *Biserica ortodoxă română*, 93, nr.7-8, 1975, p.940-943.

originar din părțile Făgărașului, devenit în curând un fel de lider al românilor din această zonă¹⁷. Socotim că în listele de intelectuali dobrogeni înainte de 1877, publicate de Gheorghe Dumitrașcu și Eugen Drăgoi, există mulți preoți din Transilvania.

O anchetă din 1938 în județul Tulcea reține între întemeietorii de biserici dinainte de 1878 foarte mulți români din Transilvania¹⁸. Un număr însemnat de preoți din Turtucaia erau români din Transilvania.

În legătură cu biserica, reținem deci elementul transilvănean pe care-l vedem implicat în construcții de biserici și mănăstiri, în înzestrarea lor cu cărți de cult și existența unor preoți și călugări de rang înalt - se spune chiar că ultimul mitropolit de la Silistra înainte de 1878 era român din Transilvania.

Ne vom opri la un al doilea aspect, acela a **învățământului**. Primul volum al *Tratatului de istorie a învățământului din România*¹⁹ se oprește la 1821 dar se reține totuși cazul, cu totul deosebit, de la Cernavodă în care dascălul Ion, la 1766 are în educație într-un ciclu de 5 ani pe copilul lui Sterie biv vel Cămăraș din Brașov. Apropos de Brașov, se crede că și episcopul Neofit de aici ar fi de origine din Cernavodă²⁰.

La începutul secolului XIX, în satul Greci era învățător Ion Moroianu, venit din Transilvania²¹.

Este extraordinar de interesantă ideea exprimată la 1852 de către Golescu Albu, care afirmă că în Dobrogea ar trebui deschise școli românești în toate satele, la care să fie aduși învățători din Transilvania.

Întemeietorii școlii românești din Seimenii Mari au fost dascălii Popa și Petre Anciu, transilvăneni. Același lucru îl întâlnim la Urluia²².

O personalitate marcantă a învățământului românesc din Dobrogea ce inaugurează realmente o mică revoluție în învățământul dobrogean este călugărul Nifon Bălășescu, transilvănean, autointitulat "inspector al școalelor românești din Turchia" și care prin eforturile sale proprii alături de ale locuitorilor reușește să înființeze sau să reînființeze până la 1878 în Dobrogea încă 23 de școli primare și încearcă transformarea Măcinului în principalul centru cultural și bisericesc al românilor din Dobrogea. Nifon Bălășescu, fruntaș al revoluției de la 1848, este poate elementul cel mai dinamic și reformator în sensul în care fusese înaintea lui Ion Ionescu de la Brad.

El susține, fără succes, înființarea cu ajutorul notabilităților din Galați a unor școli românești la Mănăstirea Cocoșu "pentru tinerii călugări și pentru copiii românilor din multele sate de pe acolo". Reușește însă ca la Tulcea să reînființeze în august 1870 școala românească condusă de asemeni de un transilvănean²³. Problema esențială de care s-a ciocnit și Nifon Bălășescu și alții, așa cum nota cu 20 de ani înainte Ion Ionescu de la Brad, era lipsa manualelor²⁴.

Contribuția mocanilor nu era lipsită de importanță²⁵. Amintim ceea ce spunea un bătrân învățător, D. Nițescu: "Se aduceau de către ciobanii de la Săghii (Sibiu) abecedare după care se făcea învățarea de carte în școlile de pe lângă biserici ce erau conduse adeseori de cântăreții bisericilor și numai foarte rare ori de către preoți".

Mai târziu, și statul român va juca un rol important în înzestrarea cu cărți, manuale și rechizite a școlilor dobrogene, totuși problema rămâne una din cele mai importante.

Caracterul acestei comunicări ne oprește a intra în profunzimea subiectului dar, oricum, problema învățământului îi implică în mare măsură pe românii din Transilvania.

¹⁷ Ieronim Motoc, *Mănăstirile dobrogene din părțile Dunării de Jos*, în *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, p.187-190.

¹⁸ Gh. Dumitrașcu, *Localități și biserici românești din Dobrogea înainte de 1877*, mss.

¹⁹ *Istoria învățământului din România*, vol.I (de la origini până la 1821), Buc., 1983, p.257-259.

²⁰ *Ibidem*, p.258; T. Mateescu, *Permanența și continuitatea...*, p.94.

²¹ T. Mateescu, *Permanența și continuitatea...*, p.101.

²² *Ibidem*, p.96, 101-102.

²³ Gh. Dumitrașcu, Stoica Lascu, *Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în *Studii și articole de istorie*, 51-52, 1985, p.27-28;

Gh. Dumitrașcu, *Contribuții la problema vechimii unor școli românești din Dobrogea înainte de 1878*, în *Însemnări didactice. Culegere de studii și articole metodico-științifice de istorie*, Constanța, 1982, p.44-51. Vezi și: C. Mihalcea, Gh. Mihalcea, *Nifon Bălășescu, ctitor de școală și dascăl în Dobrogea*, în *Convorbiri didactice*, IV, Tulcea, 1976.

²⁴ T. Mateescu, *Permanența și continuitatea...*, p.102-105.

²⁵ V. Helgiu, *Școala românească din Dobrogea de la înființare până la 1938. Monografie*, Constanța, 1938, p.39.

În același an, 1870, se înființează la Silistra "Societatea română de cultură și limbă", al cărui statut se aseamănă tulburător cu acela al Astei dar nu trebuie să ne mire de vreme ce între cele două societăți era o legătură realizată prin intermediul lui Diamandi I. Manole din Brașov (aromân) care încerca să adune azeziuni "printre confrății transilvăneni"²⁶.

Starostia mocanilor de la Hârșova pare a nu se încadra în subiectul pe care-l tratăm dar reținem măcar trei elemente deosebit de interesante: în primul rând este o societate "profesională" a moșanilor transilvăneni și care-i reprezentau în fața autorităților turcești, iar în al doilea rând, ea are în frunte personalități politice românești, dar trebuie să spunem că în raport cu autoritățile folosesc pregătirea unor învățători și preoți pricepuți în știința întocmirii de memorii, fiind cunoscători ai mai multor limbi străine²⁷.

În Dobrogea acționează mai mulți funcționari români din Imperiul Habsburgic: la consulatul de la Silistra - acesta fiind implicat în activitatea Societății de cultură mai sus amintită -, la consulatul de la Constanța - e vorba de Brăteanu, cum îl notează Ion Ionescu de la Brad - și Nicolae Târcă, viceconsul al Imperiului Habsburgic la Hârșova²⁸.

În acest context, credem că ultimul aspect care nu trebuie să scape cercetătorului privește contribuția unor intelectuali transilvăneni la mișcarea națională a românilor din Dobrogea, la sincronizarea acestor mișcări cu marile evenimente politice din celelalte țări românești. Dintre aceste momente amintim pe acela care, din nefericire, nu figurează încă nu numai în manualele școlare dar nici în cursurile universitare. Este vorba de pregătirile pe care revoluționarii lui 1848 le fac în anii imediat următori pentru re izbucnirea revoluției înfrânte din Dobrogea. Mai concret, e vorba de anul 1850, când după o pregătire deosebit de intensă, putem vorbi de existența unui stat major românesc ce ar pregăti această revoluție care izbucnind din Dobrogea s-ar putea răspândi în celelalte teritorii românești prin intermediul mocanilor mai ales²⁹. Din acest stat major au făcut parte în fapt - chiar dacă un document explicit lipsește -, următorii: muntenii Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și Grigore Ioranu, moldoveanul Ion Ionescu de la Brad, dobrogeanul Petre Mihail de la Silistra și transilvănenii: călugărul Visarion de la Cocoșu și funcționarul Brăteanu de la Constanța. Evenimentele se știu, re izbucnirea revoluției n-a mai fost posibilă dar planul a fost vizibil, având în Ion Ionescu de la Brad care-a făcut celebra sa călătorie de 100 de zile în Dobrogea ca inspector agricol al Imperiului Otoman, elementul cel mai dinamic. Misiunea sa oficială, aceea de a studia modernizarea vieții economice în această zonă s-a concretizat în lucrarea *Călătorie în Dobrogea la 1850*, iar sarcina sa secretă a fost tocmai aceea de a studia la fața locului situația reală și a contacta fruntași din Dobrogea și din emigrație în vederea scopului la care ne-am referit.

Ar mai fi de subliniat că interesul Transilvaniei pentru Dobrogea a existat tot timpul, că Nifon Bălășescu își publica însemnările în *Cărțile săteanului român din Transilvania* și că un număr impresionant de ziare românești din Transilvania s-au implicat masiv în problema reunirii Dobrogei cu România, a dreptului României asupra Dobrogei și a reintegrării în fapt a acestei provincii la statul român. Amintim în treacăt următoarele ziare: *Gazeta Transilvaniei* care avea un corespondent special în Dobrogea în anul 1878 - anul reunirii -, *Cărțile săteanului român* care publică articole și replici ale lui Nifon Bălășescu despre Dobrogea, *Amicul familiei* de la Gherla-Cluj, *Observatorul* care reia articole din *Timpul* mai ales, ca și *Gazeta Transilvaniei*, și nu în ultimul rând, *Familia*³⁰.

²⁶ I. N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța, 1920, p.20-25.

²⁷ Gh. Dumitrașcu, *Rolul intelectualității române în Dobrogea...*, p.15; p.159-160.

²⁸ Gh. Dumitrașcu, *Contribuția Dobrogei la lupta pentru cucerirea independenței naționale a poporului român*, în *Lucrări științifice. Științe sociale. Filologie*, Constanța, 1978, p.19; I. Bitoleanu, Gh. Dumitrașcu, *Români din Dobrogea...*, p.876.

²⁹ Șt. Meteuș, *op. cit.*, p.254-256. Iată ce scrie Ion Ionescu de la Brad despre mocani: "Toți mocanii sunt buni naționaliști și prin ei cauza națională se poate înainta pretutindena pe unde pleacă și merg ei." Iată ce scrie în continuare despre egumenul mănăstirii Cocoș, Visarion de Făgăraș: "...înfocat naționalist, apărător al adevărului și al dreptății, acest părinte mi-a captivat inima prin virtutea sa morală și prin gândurile lui de emancipare a românilor [...] Astăzi mă întâlnesc cu egumenul Visarion pentru ca să aștern calea viitorului cu binele românilor din Dacia Aureliană și Traiană de dincolo și dincoace de Dunăre." Mai departe Ion Ionescu de la Brad vorbește de cei 6000 de mocani din Dobrogea prin care "cucerim vom Daco-România."

³⁰ Gh. Dumitrașcu, S. Lascu, *Mărturii de epocă privind solidaritatea...*; Gh. Dumitrașcu, *Considerații cu privire la valoarea documentară a presei românești pentru istoria Dobrogei în 1877-1878*, în *Lucrări științifice. Științe sociale. Filologie*, Constanța, 1978, p.21-27; *Familia-corespondențe de la Plevna*, Timișoara, 1977, p.180-186.

Forțând puțin lucrurile am spune că cel puțin în 1878, *Gazeta Transilvaniei* de exemplu, are problema Dobrogei înscrisă ca principală propunere.

Dimensiunile unei asemenea comunicări n-au permis decât enunțarea aspectelor pe care ni le-am propus, astfel încât, dată fiind și natura acestei sesiuni, putem spune că Marea Unire din 1918, crearea României Mari în granițele unice și istorice ale poporului român nu numai că era doar o întâmplare fericită, ci împlinirea unui deziderat pentru care românii au lucrat, cum spunea Bălcescu, sute de ani.

Revenind la tema lucrării, trebuie să precizăm că Transilvania a avut un rol de "roire" a elementelor celor mai dinamice, celor mai bine pregătite din punct de vedere al naționalismului constructiv și că Dobrogea a simțit din plin sprijinul unor intelectuali transilvăneni care-au contribuit la pregătirea reunirii Dobrogei cu România la 1878, a doua etapă a făuririi statului național român unitar.

LAVINIA DUMITRAȘCU
Universitatea "Ovidius"
Constanța